

CÜCE

denilen tip bir cüceydi. Onun burada temsil ettiği tip beden ve akılca sakat, çocuk tabiatlı biriydi. Genellikle kavuklu gibi fakat onu gülünç duruma düşürecek tarzda giyinir ve kendisine "veled, evlât, kavruk" gibi sözlerle hitap edilirdi. Sirtında zenbil, elinde fener bulunan bu cüce tipi ya kavuklunun salak oğlu, ya evlâtlığı veya komşusunun işe yaramaz çocuğudur. Gürültücü, ters, kaba, kendinden başkasını düşünmeyen bir tiptir.

Türk gölge oyununda da mahallenin aptalı olarak canlandırılan beberuhiler muhtemelen saray cücelerinin etkisiyle Karagöz oyunlarına girmişlerdir. Buradaki rolleri de yine seyredenleri güldürmek ve eğlendirmektir.

Masallarda ise cüceler çok defa olumlu bir güç olarak ortaya çıkarlar, genellikle masal kahramanına yardım ederler, bazan da onun yerini alırlardı. Mesele Türk folklorunda "Nar Tanesi" adıyla bilinen "Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler" adlı masalda ve yine Anadolu kökenli ocak temizleyicisi olan "Kül Kedisi" masalında cüceler masal kahramanının yardımcısıdır. "Tilki Öğüdü", "Cücenin Teşekkürü", "Sihirli Masa Örtüsü" gibi daha birçok masalda cüceler iyilerin en büyük yardımcılarıdır.

Medeniyet tarihi boyunca cüceler gösteri ve şenliklerin vazgeçilmez unsuru olmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sürnâme-i Hümâyün, Nationalbibliothek Viana, H. O. 70 (1019), vr. 58^{a-b}; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), I, 258, 266, 338, 353; II, 441, 444-445, 485, 487; Abdî, *Sürnâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 348, vr. 96^b, 100^a; Seyyid Vehbî, *Sürnâme*, British Museum, nr. Or. 7218, vr. 46^b; Hazîn, *Sürnâme*, Beyazıt Devlet Ktp., Nureddin Paşa, nr. 10267, vr. 17^b-18^a; Keşfî, *Sürnâme*, Nationalbibliothek Viana, H. O. 95 (1101), vr. 14^b, 28^a; Atâ Bey, *Târîh*, I, 283-284; Hızır, *Sürnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6122, vr. 8^b; Vehbî, *Sürnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6197, vr. 48^b, 98^a; J. Par-doe, *Yabancı Gözüyle 125 Yıl Önce İstanbul*, İstanbul 1967, s. 158; I. Kunoş, *Orta Ojnu*, Leipzig 1908, s. 338, 364, 370, rs. 61; Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz*, İstanbul 1941, s. 163-164; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 75, 88, 311; Pakalın, I, 311; A. Murray, *Manuel of Mythology*, New York [1951], s. 358, 359, 370; W. Eberthard — Perteve Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmaerchen*, Wiesbaden 1953, s. 68, 84, 176, 186, 202, 251, 259, 403; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1968, I, 30; a.m.f., *Orta Oyunu*, Ankara 1978, I, 75; M. Çağatay Uluçay, *Har-em*, Ankara 1971, I, 8, 15, 75; Rycout, s. 34; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara 1977, s. 46, 102, 336; Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Ankara 1977, s. 805-806; TA, XI, 291.

ÖZDEMİR NUTKU

CÜDEY' b. ALİ

(جديع بن علي)

Cüdey' b. Ali el-Kirmânî el-Ezdi
(ö. 129/747)

Emevîler devri kumandanlarından.

Ezd kabilesine mensup olan ailesi İran'ın fethinden sonra Kirman'a yerleşti. Kirman'da doğduğu için Kirmânî nisbesiyle meşhurdur. Bütün ömrü Horasan'da geçtiğinden Şeyh-i Horasân lakabıyla anılırdı. Halife Ömer b. Abdülazîz'in müslüman olan gayri Arap unsurdan cizye almama uygulamasının onun ölümünden sonra terkedilmesi bazı isyanlara sebep olmuştur. Bunlardan birisi de Hâris b. Süreyc'in Tohâristan'da başlattığı isyandır. İsyanın yayılmasına engel olamayan Horasan Valisi Âsım b. Abdullah el-Hilâfî azledilerek yerine Esed b. Abdullah el-Kasrî getirildi. Esed yardımcılığına, yıllardan beri Horasan'da bulunan, ülkeyi ve Arap kabileleri arasındaki münasebetleri çok iyi bilen Cüdey'i getirdi (118/736).

Esed Hâris'e karşı derhal harekete geçerek onu Mâverâünnehir'i terketmeye ve Tohâristan'a çekilmeye mecbur etti. Hâris Kuzey Tohâristan'da akrabalarının bulunduğu Tebüşkân Kalesi'ne gitti, fakat içeri alınmadı. Esed Cüdey' b. Ali kumandasındaki bir orduyu Tebüşkân üzerine gönderdi. Cüdey' kaleyi kuşatarak içeridekileri teslim zorladı. Kaledeki savaşçılar kılıçtan geçirildi, kadın ve çocuklar ise esir alındı. 736 yılı sonlarında Türgiş hakanı ile Esed arasındaki mücadele sırasında Cüdey' Belh'te kalarak şehri muhtemel saldırılara karşı korumak için tedbir aldı.

Hişâm'ın ölümünden sonra Emevî halifesi olan II. Velîd'in (743-744) kısa bir süre sonra III. Yezîd'in çıkardığı bir isyan neticesinde öldürülmesi, Horasan'da Arap kabileleri arasında küllenmekte olan rekabeti yeniden alevlendirdi. Ezd ve Rebîa kabileleri Cüdey' b. Ali'nin önderliğinde Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'a karşı isyan ettiler. Cüdey', Emevîler tarafından şiddetle cezalandırılan Mühelleboğulları'nın intikamını almak iddiasıyla ortaya çıkarak Ezd kabilesini etrafında topladı. Fakat Nasr ile giriştiği ilk mücadelede esir düştü ve Merv'de hapsedildi (744). Cüdey' bir ay sonra haptisten kaçarak Merv civarında Ezd ve Rebîa kabilelerinden oluşan yeni bir ordu kurdu. Nasr onların üzerine yürüdü-

se de taraflar birbirlerinden çekindikleri için savaş olmadı. Bu sırada Nasr Cüdey'in can düşmanı olan Hâris b. Süreyc ile temasa geçerek ortak düşmanlarına karşı onunla anlaşmak istedi. Ancak bu mümkün olmadı. Mart 746'da yapılan mücadeleyi Nasr kazandı. Bu yenilgi üzerine Hâris Cüdey' ile temasa geçerek onunla anlaştı. Bu defa mağlûbiyet sırası Nasr'a gelmişti. Onların karşısında duramayan Nasr Merv'den Nişâbur'a çekildi.

Hâris ile Cüdey' arasındaki iş birliği uzun sürmedi ve aralarında mücadele başladı. Nisan 746 tarihinde yapılan savaşta Hâris yenildi ve savaş meydanında hayatını kaybetti. Nasr ise Nişâbur'da yeni Irak umumi valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeire'nin de desteği sayesinde bir ordu düzenleyerek iyice kuvvetlenmiş olan Cüdey'le savaşmak için hazırlıklarını tamamladı. 747 yılında Merv'i tekrar ele geçirmek için harekete geçti, Cüdey' de şehirden çıkarak onu karşıladı. İki ordu Handekayn adı verilen yerde savaş girmeden günlerce beklediler. Küçük çaptaki çarpışmalar ise devam ediyordu. Nihayet Nasr ile Cüdey' arasında Nasr'ın karargâhında müzakereler başladı. Bu sırada Nasr'ın yanında bulunan Hâris b. Süreyc'in oğullarından birisi babasının intikamını almak için Cüdey'i arkadan bıçaklayarak öldürdü. Başka bir rivayete göre ise iki ordu arasında görüşmeler yapılırken Nasr'ın daha önce verdiği talimat üzerine Cüdey' âni bir hücumla öldürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *el-Ahbarü'l-tuvâl*, s. 340, 351-354, 356-357, 362; Ya'kübi, *Târîh*, II, 333, 341; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1589-1591, 1605-1606, 1612, 1659-1661, 1855-1867, 1970-1975; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 381; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 197, 203, 302-307, 342-345, 363-367, 383; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 326; X, 15, 26-27, 30-33; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 104; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûta* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1963, s. 222-224, 230-232; Abdüşşâfi M. Abdüllâtîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-'asri'l-Emevî*, [baskı yeri yok] 1404/1984, s. 536; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 209-210; G. R. Hawting, *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661-750*, Corbondale 1987, s. 87-88, 107-108; K. V. Zetterstéen, "Nasr b. Seyyâr", *IA*, IX, 108; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 587; Dihhüdâ, *Luğatnâme*, X, 274; C. E. Bosworth, "Nasr b. Sayyâr", *EI*² (İng.), VII, 1016.

HAKKI DURSUN YILDIZ

CÜHENİ

(bk. MA'BED el-CÜHENİ).